

MOŽNOSTI EDIČNÉHO SPRÍSTUPNENIA TESTAMENTÁRNEHO PROTOKOLU MESTA PREŠOVA Z OBDOBIA ROKOV 1661 – 1759

ZUZANA DZIVÁ

Sabinov – privátny bádateľ; zuzana.dziva@gmail.com

ABSTRACT

Possibilities of Editing the Testamentary Protocol of the Town of Prešov (Eperies) from the Period 1661–1759

One large testamentary protocol that capture the time interval of the years 1661–1759 is the precious sources of information for the history of everyday life and the history of spiritual culture of Prešov inhabitants. In this one official book can be well observed the gradual progress within the frame of closing last wills together at 430 testators. The part of this paper will be a detailed diplomatic analysis (changes at stated headlines, in opening, dispositional and closing parts of testaments, the role and name lists of notary public, the role of victims at closing last will, the question of sealing, the autobiographical signatures of testators, language variety, publication notes, modifications and amendments of testaments). Covering already mentioned aspects there will be analyzed the possibility of publishing in a form of regestator, in a form of “in extenso” or facsimile.

Keywords: testamentary protocol; diplomatic analysis; possibilities of the edition; Prešov; 17th–18th century

Ustanoviť svoju poslednú vôľu, neznamená len rozdeliť svoje hnutelné a nehnuteľné majetky. Tak ako dnes, aj v minulých storočiach si človek bez ohľadu na to, či mal na prípravu na smrť viac času alebo ho postihli neočakávané zdravotné problémy, musel do istej miery premyslieť samotný text svojej poslednej vôle. Síce nepatrnou, ale predsa len výhodou je istá ustálenosť v koncipovaní poslednej vôle. Aj v tejto ustálenosti však tkvie viacero podstatných rozdielov.

Po obyvateľoch mesta Prešova sa nám z obdobia rokov 1661 – 1759 zachovalo v protokole odpisov spolu 430 záznamov posledných vôlí. Nestalo by sa tak, nebyť viacerých pisárov, mestských notárov a richtárov. V predkladanej štúdii chceme bližšie poukázať na to, akým spôsobom postupne všetci títo ľudia vytvárali jedinečný archívny prameň, ktorý sa dá skúmať cez prizmu viacerých parciálnych výskumov a dnes nás oboznamuje s mikrosvetom prešovských mešťanov v období protireformácie, morových epidémií a protihabsburských povstaní.

Zároveň chceme (zatiaľ v podobe vízie) poukázať aj na možnosti edovania a teda publikovania testamentárneho protokolu v úplnej podobe (in extenso) alebo v podobe faksimile. Len tak sa totiž naplno prejaví potenciál tohto prameňa aj v súvislosti s inými ako testamentárnymi záležitosťami (hospodárske dejiny Prešova, dejiny hmotnej kultúry, výskum rodinných vzťahov a i.).

Stav výskumu testamentov¹ na Slovensku a v Prešove

Systematickému a dlhodobejšiemu výskumu testamentov prináležiacim k niektorému zo slovenských miest sa doposiaľ venovalo doposiaľ len niekoľko autorov. Azda najväčšia pozornosť aj z hľadiska edičnej praxe bola v novodobej historiografii venovaná bratislavským stredovekým (edované „in extenso“) a trnavským novovekým testamentom (edované ako registár), menšej miere testamentom miest Modra, Banská Štiavnica a Kremnica (štúdie).²

V prípade Prešova môžeme hovoriť o pozitívnom vývoji, nakoľko bolo publikovaných niekoľko štúdií, ktoré podrobne a na vysokej odbornej úrovni opísali vývoj testaméntárnej praxe v Prešove v období stredoveku³ a taktiež niekoľko štúdií, ktoré sa venovali problematike zbožných odkazov uvádzaných v odpisoch posledných vôľ v druhej polovici 17. storočia. Rovnako tak aj štúdie zamerané na dejiny prešovských mestských špitálov v druhej polovici 17. a v 18. storočí, pričom ťažiskom týchto výskumov boli dva testaméntárne protokoly z obdobia rokov 1661 – 1822.⁴

¹ V období po roku 2014 prebiehala diskusia ohľadne používania právnych termínov závet a testament. Adriana Švecová sa na základe súčasnej právnej praxe a Občianskeho zákonníka priklonila k používaniu termínu závet. Termín testament síce považuje za rovnocenný k termínu závet, ale pokladá ho za historizmus: Adriana Švecová (ed.), *Trnavské meštianske závety (1700 – 1871)*, I., Trnava 2014, s. 26 – 27.

² Judit Majorossy – Katalin Szende (ed.), *Das Pressburger Protocollum Testamentorum*, I. (1410 – 1487), Wien 2010; Judit Majorossy – Katalin Szende (ed.), *Das Pressburger Protocollum Testamentorum*, II. (1487 – 1529), Wien 2010; Adriana Švecová (ed.), *Trnavské meštianske závety (1700 – 1871)*, I., Trnava 2014, 718 s.; Adriana Švecová (ed.), *Trnavské meštianske závety (1700 – 1871)*, II., Trnava 2014, 1384 s.; Adriana Švecová, *Formálno-právna stránka zriadenia úkonov posledného poriadku na Slovensku do roku 1950*, Bratislava 2010, 229 s.; Michal Duchoň, Testamenty svätajurských a modranských mešťanov ako prameň k dejinám každodenného života v ranom novoveku, in: *Zborník príspevkov ku konferencii s názvom Diplomatická produkcia v stredovekom meste*, ed. Júlia Ragačová, Bratislava 2005, s. 242 – 255; Michal Duchoň, „Maličký statek, který mi Pan Buh propustil“ Doma domácnosť malokarpatských mešťanov v 17. storočí vo svetle testamentov a pozostalostných inventárov, in: *Historické rozhľady Zborník príspevkov katedry historie FF UCM v Trnave*, ed. Michal Chvojka – Michal Habaj, Prešov 2015, s. 51 – 77; Mária Šorecová, Testamenty banskoštiavnických mešťanov zo 16. storočia, in: *Zborník príspevkov ku konferencii s názvom Diplomatická produkcia v stredovekom meste*, ed. Júlia Ragačová, Bratislava 2005, s. 225 – 234; Daniel Haas Kianicka, Výpovedná hodnota kremnických testamentov zo 16. storočia, in: *Mesto a dejiny*, Martin Pekár, Košice 2015, s. 6 – 14.

³ Marcela Domenová, K problematike finančných odkazov a tzv. zbožných úmyslov Prešovčanov v Knihe testamentov z rokov 1447 (1474) – 1513, in: *Zborník vedeckých prác katedry ekonómie a ekonomiky, ANNO 2013* [online], ed. Rastislav Kotulič, Prešov 2013, s. 131 – 143; Marcela Domenová, Dedičské právo a stredoveké testamenty prešovských mešťanov: Sonda k uplatneniu dedičského práva v praxi na základe analýzy testamentov a dobových právnych zbierok do roku 1526, in: *Acta Historica Neosoliensis: odborný časopis Katedry histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*, ed. Rastislav Kozíak – Imrich Nagy, Banská Bystrica 2007, s. 85 – 107. Marcela Domenová, Pentapolitana a testamenty (Stav, charakter a využitie stredovekých prameňov pri výskume každodenného života mešťanov), in: *Pozdné stredoveké testamenty v Českých městech: Prameny, metodologie a formy využití*, ed. Kateřina Jišová – Eva Doležalová, Praha 2006, s. 253 – 263; Marcela Domenová, Majetkové pomery Prešovčanov na prelome stredoveku a novoveku: Sonda do majetkoprávných písomností, in: *Annales historici Presovienses*, vol. 19, Prešov 2019, s. 7 – 29; Marcela Domenová, Prešov v zrkadle testamentov. Príspevok k dejinám každodennosti v rokoch 1527 – 1547, in: *Historica Carpatica*, roč. 35, Košice 2005, s. 31 – 42.

⁴ Zuzana Dzivá, Prešovské meštianske testamenty ako prameň k dejinám mestského špitála v Prešove v 2. polovici 17. storočia, in: *Spoločnosť a dejiny III. (pramene – pamiatky – kultúra)* [online], ed. Marcela Domenová, Prešov 2020, s. 7 – 28. Publikácia bola vydaná elektronicky v Digitálnej knižnici UK PU: <<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Domenova10>>, Zuzana Dzivá, Špitály v Prešove v 18. storočí v zrkadle testamentov, in: *Od prameňov viery k dejinám cirkvi III.* [online], ed. Marcela Domenová – Ján Džujko, Prešov 2021, s. 27 – 53. Publikácia bola vydaná elektronicky v Digi-

Diplomatická analýza knihy odpisov prešovských testamentov 1661 – 1759⁵

Fyzický a formálny opis

V Prešove sa z takmer troch storočí (obdobie 1245 – 1526) zachovalo v podobe listín len 123 testamentov (prevažne originálov). Osobitná kniha testamentov sa v Prešove zachovala až od roku 1447 a vedená bola do roku 1513. Nejde však o typickú knihu testamentov, v ktorej by boli zapísané úplné a celé texty testamentov. Sú to zápisy častí dispozícií, ktorých predmetom boli odkazy pre kostoly, špitál a zbožné úmysly. Podobne v už spomenutej najstaršej prešovskej súdnej knihe z rokov 1424 – 1509 sa nachádzajú zápisy, ktoré približujú testamentárnu prax pri dohodách o rozdelení majetku, vyplatení pozostalosti, sporoch o dedičstvo, testamentárnych odkazoch či istých majetkových prevodoch spísaných v prítomnosti richtára a prisažných. Najstaršia zmienka o uzavretí testamentu v tejto knihe pochádza z roku 1465. O niečo priaznivejší vývoj z hľadiska zachovania testamentov je možné pozorovať v období rokov 1527 – 1547. Z tohto krátkeho obdobia sa dodnes zachovalo 83 testamentov v listinnej podobe.⁶ Približne od polovice 16. storočia je už možné sledovať súvislé vedenie testamentárnych protokolov: Kniha zmlúv a testamentov 1561 – 1701 (*Liber transactionum*), Kniha pozostalostných záležitostí 1643 – 1660. Od začiatku 60. rokov 17. storočia nám posledné záležitosti Prešovčanov približuje testamentárny protokol, ktorý síce nemá priamo na prednej doske uvedený názov, no ten sa dozvedáme z názvu registra zaradeného hneď na začiatok tejto úradnej knihy (*Elenchus Seu Regestum Universorum ab Anno 1661 ad Annum 1759 inclusive in Libera hac Regiaque Civitate Eperiessinensi Conditorum, & Prothocolo Sub Nro. 60 insertorum Testamentorum Mutuarumque inter Conjugatos Celebratarum Transactionum, in hanc formam redactus Ao. 1778*). Ide teda o testamentárny protokol, ktorý je zároveň aj knihou manželských dohôd (je to badateľné hlavne pri spoločných manželských testamentoch) a patrí do fondu Magistrát mesta Prešov. Uložený je v Štátnom archíve v Prešove. Vzhľadom na obdobie vedenia tohto protokolu (od 12. februára 1661/prvý odpis testamentu – 31. 5. 1759/posledný odpis testamentu – 98 rokov) môžeme očakávať aj patričné rozmery a rozsah. Na výšku 31,2 cm a na šírku 19,2 cm. Pre zaujímavosť uvádzame aj hrúbku protokolu a síce 8,3 cm. Väzbu knihy tvoria lepenkové dosky potiahnuté kožou. Kožený pokryv je zdobený rámcovou a ornamentálnou slepotlačou a na obidvoch doskách a chrbáte knihy je výrazne ošúchaný. Knižný blok je zviazaný piatimi jednoduchými väzmi nachádzajúcimi sa na chrbáte knihy. Viazanie pozostáva z konopných šnúrok. Kapitálok nachádzajúci sa na hornom okraji chrbáta

tálnej knižnici UK PU: <<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Domenova13>>, Zuzana Dzivá, Zbožné odkazy v prešovských meštianskych testamentoch v 2. polovici 17. storočia, in: *Od prameňov viery k dejinám cirkvi II.* [online], ed. Marcela Domenová, Prešov 2021, s. 18 – 48. Publikácia bola vydaná elektronicky v Digitálnej knižnici UK PU: <<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Domenova11>>, Zuzana Dzivá, Funerálna kultúra v meste Prešov v 18. storočí: Pochovávanie v zrkadle testamentov, in: *Liber – Verbum – Monumentumque III (pramene konfesionality a kultúry v dejinách)*, ed. Marcela Domenová, Prešov 2020, s. 209 – 217.

⁵ Ministerstvo vnútra Štátny archív Prešov (ďalej len MV SR ŠAPO), fond Magistrát mesta Prešov (ďalej len MMP) – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120.

⁶ Autorka v štúdiu podrobne opisuje právny vývin testamentov a testamentárnej praxe tak v Prešove, ako aj v ostatných mestách Pentapolitany v stredoveku.

má uvoľnenú konopnú šnúрку. Je však nutné povedať, že použitá knižná väzba nie je pôvodná, ale ako vyplýva zo spomínaného názvu registra, protokol bol v roku 1779 upravovaný. Knižný blok listov si síce zachováva rovnaký rozmer, no čitateľ na prvý pohľad podľa často chýbajúcich posledných písmen v riadku alebo pri uvádzaných číslach strán a folií, zistí, že listy boli orezané. Ak sa bližšie pozrieme na samotný blok listov, môžeme uviesť, že z 882 strán je zapísaných 829. Výsledných 53 nezapísaných strán nájdeme často ako 1 – 4 oddeľujúce nezapísané strany pri oddeľovaní zápisov medzi jednotlivými kalendárnymi rokmi.

Z bádateľského pohľadu veľmi oceňujeme na začiatku protokolu zaradený menný abecedný register, ktorého presný názov sme uviedli vyššie. V registri sú na každej strane rukopisne vyznačené štyri stĺpce (dva stĺpce s menami a prislúchajúce dva stĺpce s číslami folií). Nachádza sa na siedmich nestranovaných stranách a uvádza podľa jednotlivých písmen priebežne krstné mená a priezviská jednotlivých porúčiteľov podľa poradia, v akom sú zápisy ich posledných vôľ uvádzané v testamentárnom protokole. Tento register bol s najväčšou pravdepodobnosťou vytvorený v roku 1778 (tento rok sa uvádza v jeho názve ako rok úpravy celého protokolu). Je napísaný jednou písárskou rukou a úhladnou humanistickou kurzívou. Je veľkou pomocou nielen pri hľadaní konkrétnych zápisov v protokole, ale predovšetkým pri čítaní mien jednotlivých porúčiteľov. V samotných zápisoch je totiž niekedy náročné určiť správnu podobu priezviska testátora. Počas viacerých parciálnych výskumov tohto protokolu sme preto tento register použili aj na komparáciu s podobou priezviska uvedeného v zápise a len zriedkavo sa ako nesprávna ukázala práve podoba priezviska uvedená v registri. Tento menný register je nápomocný pre bádateľa aj pri rozhodovaní, ktorú podobu priezviska uprednostniť pri uvádzaní v odborných textoch. Osobne za túto precíznu záslužnú prácu neznámemu mestskému písarovi ďakujeme.

So spomínaným orezaním knižných listov testamentárneho protokolu úzko súvisí aj číslovanie listov a strán. Až po folio číslo 370 môžeme hovoriť o foliácií. Nasledujúce poradové číslo 371 už označuje číslo strany. Na viacerých listoch a stranách nájdeme orezanú časť uvedeného čísla listu/strany, prípadne nenájdeme žiadne číslovanie (časť listu s poradovým číslom bola zrejme orezaná) alebo nájdeme súčasným perom a písmom dopísané číslo strany. Pri citovaní jednotlivých zápisov to veľmi sťažuje a spomaľuje celý proces, nakoľko bádateľ sa musí orientovať iba podľa nasledujúcich/predchádzajúcich čísiel strán a menného registra. Malou pomôckou sú pre čitateľa prítomné reklamanty. Na konci strany uvedené prvé slovo textu z nasledujúcej strany však kvôli orezaniu listov taktiež nemusí byť dobre čitateľné.

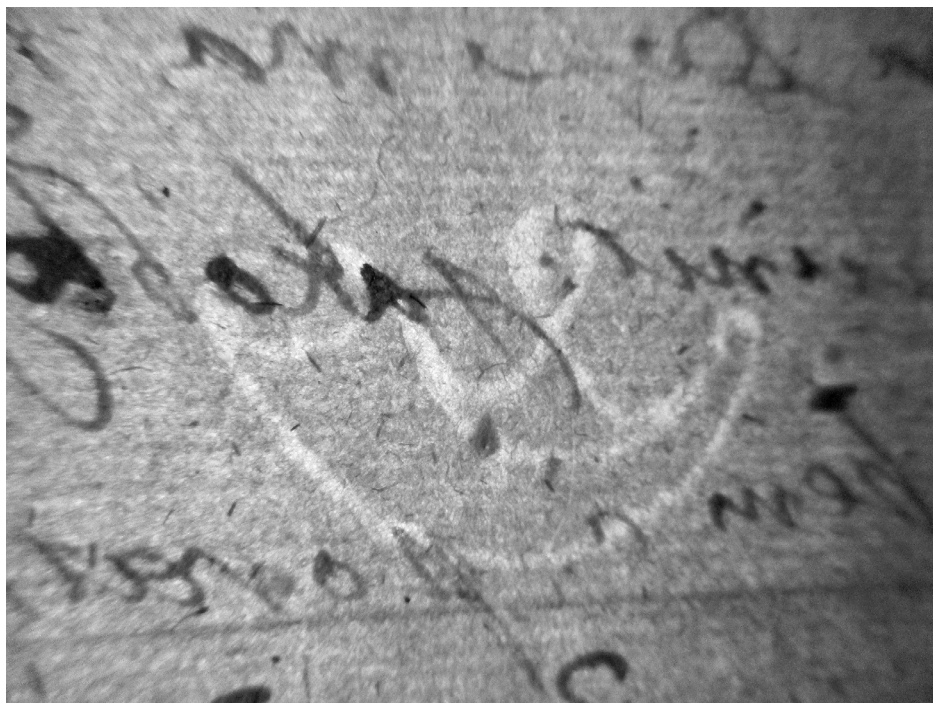
Rozsah samotného testamentárneho protokolu nedokumentuje len počet zapísaných folií a strán, ale aj počet samotných zápisov. Osobitných zápisov posledných vôľ sme spolu napočítali 430 (+ rôzne doplňujúce zápisy) v uvedenom časovom období rokov 1661 – 1759. Keďže už pri prvom pohľade na toto časové ohraničenie je zřejmý časový prelom 17. a 18. storočia, uvádzame aj počty zápisov posledných vôľ zaznamenaných od roku 1661 až do roku 1700 (39 rokov) – 340 zápisov a od roku 1702 do roku 1759 (58 rokov) – 90 zápisov.⁷ Pokladáme za dôležité spomenúť aj to, prečo začíname datovanie

⁷ Samotné zápisy nie sú nijako očíslované a tak sme súhrnné počty zápisov zistili iba prostredníctvom nášho vlastného numerického označenia poradia zápisov. Zároveň nám to veľmi pomohlo pri orientácii v samotnom protokole a vyhľadávaní jednotlivých testamentov.

Klenchur seu Regestum			
Amplexorum ab Anno 1661 ad Annum 1759 in clausura in libera hac Regiaque Civitate Episcopalis seu Cathedrali Protocolo sub 1720. Inscriptum Testamentorum Mutuarumque inter conjugatos sibi bene rum Transactionum hanc formam Redactus Ad 1778			
L. Folio		Op. Folio	
Agne huc exilis	197.	Burchard Joannis	298.
Adamus Joannis	290.	Boesha Martini Mutua	305.
Antoni Elizabetha	301.	Barco Anna	306.
Alexander Desiderii	305.	Baerel Jud. Ha.	324.
B.		Burchard Pauli	325.
Bastian Valentin	1.	Bartodicius Joseph	357.
Borbelij v. Kellinger Deg.	6.	Berger Andre	369.
Eundem	55.	Bartodicius Alex. Andrei	372.
Balthasin Sophia Mutua	9.	Bolm Stij Thoma	381.
Eundem	82.	Balogh Michaelis	422.
Buchaczyn Novati Maxine	31.	Bauer Christian	489.
Barnaj Daniel	32.	Ejundem	560.
Burchard Pauli	37.	C.	
Bold Joannis	59.	Ceselin Stij Georgij	1.
Eximus Stij Margaretha	100.	Coxroy Stij Elizabetha	15.
Benedicti Kapistai	135.	Czarna Joannis	88.
Bolatin Anna	149.	Cziffra Joannis	91.
Bajareside Maxine	150.	Czudl Margaretha	92.
Bieren Angel fu Maxine	151.	Czival Stij Catharina	128.
Eundem	192.	Czibin Stij Anna	134.
Brodnyan Stij Sophia	152.	Czuder Joannis Mutua	136.
Brodnyan Stij Michaelis	154.	Conradin Barbara	170.
Boldy Elizabetha	157.	Ejundem	230.
Baxem Stij Georgij	222.	Ejundem	234.
Burchardin Elizabetha	250.	Czudar Joannis	236.
Brechtin Margaretha	254.	Czutta v. Kellung Anna	234.
Debeti Dora Ha.	240.	Cz. Bradura Matka	247.
Burchard Jacobi	287.	Czetto v. Matka Stij	252.
Brodus Eva	291.		
Burchard.		Carove.	

Obrázok 1. (Menný register testátorov), Foto Register 1 a 2

časti protokolu spísanej v 18. storočí až rokom 1702. Zvláštnosťou tohto testamentárneho protokolu je to, že niektoré roky sú z hľadiska vedenia zápisov vakantné a teda z týchto rokov nemáme v protokole uvedený žiadny zápis. Ide o tieto roky: 1686, 1687, 1689, 1691, 1692, 1701, 1706, 1715, 1717, 1719, 1720, 1721, 1723, 1726, 1727, 1741, 1742, 1744, 1745, 1752, 1756. Viac ako 10 zápisov posledných vôlí zaznamenaných za jeden kalendárny rok, sa vyskytovalo v období do roku 1685. Približne od tohto roku sme v našom výskume zaznamenali prudký pokles v počte ročne zaznamenaných zápisov (1 – 5). Celkovo najvyššie počty zapísaných posledných vôlí máme z roku 1679 (45) a z roku 1662 (27).

Obrázok 2. (Vodoznaky), Foto Vodoznaky 1 a 2

Samotní pisári sa však so spomenutými vakantnými rokmi v rámci vedenia testamentárneho protokolu vysporiadali skutočne vynaliezavo. Kontinuitu zápisov nijako neprerušili a tak si niekedy čitateľ môže pri zápisoch na rovnakej strane všimnúť podľa datovania aj niekoľkoročné rozdiely. Naproti tomu 1 – 4 nezapísané strany zvyknú oddeľovať zápisy datované do po sebe nasledujúcich rokov. Nie je to však pravidlo a tak zápisy z po sebe nasledujúcich rokov niekedy plynule pokračujú na rovnakej strane.

V závere formálnej analýzy spomenieme už len prítomnosť dvoch typov vodoznakov. Jeden z vodoznakov má podobu ozdobnej kartuše, v ktorej sú viditeľné iniciály M D a obrázok kvetu s lupeňmi. Pri druhom vodoznaku ide približnú podobu akéhosi rohu alebo polmesiaca. Ďalším špecifikom je aj posledná vôľa Mikuláša Michalszkeho, ktorú spísal v roku 1736. V protokole, ktorý pozostáva s odpisov vytvorených personálom kancelárie tak nájdeme jeho poslednú vôľu zapísanú v gréčtine a následne zapísanú v latinke a latinčine. Latinský preklad vytvoril taktiež gréckokatolík a sabinovský mešťan Konštantín Pascior.

Po prvotnej formálnej charakteristike prešovského testamentárneho protokolu z obdobia rokov 1661 – 1759, je vhodné pristúpiť aj k podrobnejšej analýze. Pre úplnosť je však nutné uviesť, že zmienený protokol je vo svojej podstate knihou odpisov. Znamená to, že zápisy sa doň uvádzali až po smrti jednotlivých testátorov a boli vyhotovené ako úplné alebo čiastočné odpisy originálov (niekedy mohli byť k originálu pripojené súpisy majetku /*Specificatio*/, ktoré nemusia byť súčasťou odpisu testamentu uvedeného v protokole).

Keďže v testamentárnom protokole máme za obdobie rokov 1661 – 1759 zaznamenaných spolu 430 odpisov posledných vôlí, je potrebné uviesť, že sa nám v listinnej podobe v origináli z tohto počtu zachovalo len približne osem zápisov posledných vôlí – testamenty Mateja Wittmana, Daniela Nebesta, Alžbety Boldiovej (*Boldi*), Krištofa Grittera, Anny Placzkitelovej (*Placzkittel*), Jakuba Pongracza⁸ Dôkazom toho, že v tomto prípade ide o knihu odpisov je aj tzv. chronologická nenáslednosť. Niekedy si totiž v datovaní jednotlivých zápisov môžeme všimnúť isté nezrovnalosti (poručníci totiž zomierali v rôznom období). Časovo neskôr spísané testamenty sú niekedy uvedené pred chronologicky staršími zápsmi. Týka sa to odpisov zaznamenaných v rôznych mesiacoch jedného roka, ale aj po sebe nasledujúcich odpisov datovaných do rôznych rokov. Ako príklad uvedieme testament mešťana a tkáča Matúša Frölicha spísaný 23. apríla 1663⁹ a za ním nasledujúci odpis testamentu Apolónie Seyffertovej (*Seyffertin*) spísaný 3. novembra 1662.¹⁰

Z jazykového hľadiska je približne do 20. rokov 18. storočia dominantným jazykom zápisov nemčina a čiastočne sa vyskytujúca maďarčina, v menšej miere slovenčina. Od dvadsiatych rokov 18. storočia až do roku 1759 začala v rámci vedenia zápisov výrazne prevládať latinčina. Je však nutné podotknúť, že často dochádzalo v zápisoch k používaniu dvoch jazykov pre samotný text testamentu a pre formálne časti zápisu: (nadpis, datovacia formulka, koroboračná formulka – latinčina/nemčina, číslovanie bodov poslednej vôle – latinčina – Primo, Secundo ... / nemčina – Erstlichen, Zweyten, Zum Ersten, Zum Zweyten / maďarčina – Elsöben, Másodszor / slovakizovaná čeština s prvkami šarišského nárečia).

Štruktúra zápisov

Nadpis a úvodná časť

Azda najzdlhvejšou a najnáročnejšou časťou nášho výskumu sa ukázalo skúmanie koncipovania samotných odpisov posledných vôlí jednotlivými pisármi. Už pri samotnom označovaní jednotlivých záznamov nadpismi sa v tomto protokole môžeme stretnúť s viacerými odlišnosťami. Niektoré zápisy posledných vôlí sú zaznamenané bez akéhokoľvek nadpisu (testament Kataríny Nels, rok 1677).¹¹ Početnú skupinu tvoria záznamy, ktorých nadpis pozostáva len zo slova testament a z mena testátora (*Testamentum Christiani Scholtz*).¹² Pri odpisoch posledných vôlí, kde poručníkom bola pozostalá vdova sa stretávame s menom zosnulého manžela uvedeným v nadpise (*Testamentum Dominae Annae Nyul Relictae Viduae Georgii Szallay*).¹³ Už z nadpisu sa tak môžeme o poručníteľkách dozvedieť niektoré biografické informácie. Toto tvrdenie v plnej miere platí aj pre spoločné manželské testamenty, v ktorých nadpisoch sú uvedené mená obidvoch manželov (*Testamentum Benedicti Schvarz & Consortis suae Elisabethae Stiberin*)¹⁴ / (Fas-

⁸ MV ŠA PO, fond MMP – Súdne spisy C – 2, inv. č. 167 – 195: škatule č. 97 – 105.

⁹ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 37.

¹⁰ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 37.

¹¹ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 211.

¹² MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 246.

¹³ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 227.

¹⁴ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 57.

sio mortis causa, seu Testamentum dispositio, super reciprota devolutione Bonorum, inter Georgium Schade, & Consortim Suam Susannam Turcsik celebrata).¹⁵ Niekedy sa čitateľ rovnako stretne aj s datovaním odpisu testamentu už v nadpise (*Testamentum Joannis Jarabinszky Anno 1712, die 21. Mensis Aprilis*)¹⁶ / (*Anno 1661 Die 12. Februarii*).¹⁷ Dátum uvedený v nadpise môže označovať aj začiatok nového kalendárneho roka v rámci vedenia protokolu (*Anno 1685 Testamentum Simonis Podhraczký*)¹⁸ / (*Anno 1684 Testamentum Helenae Synapy*).¹⁹ Veľmi zriedkavo sa už z nadpisu dá vyčítať aj postavenie testátora v hierarchii mestskej komunity (tu myslíme predovšetkým na iné testamenty ako sú testamenty vdov). Ako príklad uvádzame nadpisy odpisov testamentov Kataríny Mesterovej (*Mesterin*), ktorá bola šľachtičná (*Testamentum Nobilis Catharinae Mesterin*)²⁰ a slobodnej ženy Judity Schmidovej (*Schmidin*), (*Testamentum Virginis Judithae Schmidin*)²¹. V drvivej väčšine prípadov sú nadpisy odpisov posledných vôľ uvádzané v latinčine, no nájdú sa aj nadpisy v nemčine (*Testament undt letzter Wille des Herrn Andreae Platschko, wie er es nach seinem Tode will gehalten haben*)²² a slovenčine (*Testamentum Annae Czutkianae. Posledni wule Pani Anni Czutkowey naroczeney Selingerowey. Anno 1679 die 31 Juli*).²³ Hlavne v odpisoch posledných vôľ zaznamenaných v 60. a 70. rokoch 17. storočia (zriedkavo aj v neskoršom období) je nad nadpisom uvedený znak kríža „+“ a zriedkavejšie aj znak dvojitého kríža „‡“. Doposiaľ sa nám nepodarilo identifikovať význam tohto znaku vo vzťahu k testátorom alebo k odpisom ich posledných vôľ. Je možné, že slúžili ako pomôcka pre lepšiu prehľad pre pisára alebo notára. Podobne ako pri predchádzajúcej analýze nadpisov posledných vôľ obyvateľov Prešova zaznamenaných v období rokov 1661 – 1759, aj pri samotnom koncipovaní jednotlivých textov si môžeme všimnúť istú variabilitu, aj keď v mnohých znakoch zostal text zachovaný v obsahovo nezmenenej podobe. Úvodná časť odpisu testamentu začínala najčastejšie datovacou formulkou uvádzanou v latinčine a to aj pri odpisoch zaznamenaných v nemčine a maďarčine. V prípade tohto spôsobu zápisu, úvodnú časť odpisu testamentu formulovali svedkovia (zvyčajne dvaja členovia mestskej rady – testamentári) v 1. osobe plurálu – *My...*, ktorí prišli na príkaz richtára (v zápisoch z 18. storočia postupne prestalo byť v úvodných častiach uvádzané jeho meno)²⁴. V úvodnej časti sa pochopiteľne uviedlo

¹⁵ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 65.

¹⁶ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, s. 371.

¹⁷ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 1.

¹⁸ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 256.

¹⁹ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 289.

²⁰ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 202.

²¹ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 228.

²² MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 228.

²³ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 234.

²⁴ Uvádzame mená spomenutých mestských richtárov a roky, v ktorých sme ich v odpisoch testamentov prvýkrát identifikovali: Michael Hacker (1668), Ján Weber (1669), Michael Hacker (1669), Ján Makay (1674), Ján Weber (1675), Juraj Fleischhacker (1683), Žigmund Guth (zastupujúci/substitutus, 1684), Pavol Sikszai (1688), Štefan Harsaghy (1696), Sebastián Szeltmayer (1697), Michael Stösel (zastupujúci/ substitutus 1698), Sebastián Szeltmayer (1699), Krištof Gult (zastupujúci/substitutus 1700), Michael Roth (1705), Ján Klesch (1707), Peter Juliany (1711), Sebastián Szeltmayer (1712), Imrich Svaby (1713), Mikuláš Bán (1729), Juraj Szimeny (zastupujúci/substitutus 1729), Juraj Szimeny (1731), Juraj Szmolník (1733), Michael Szimeny (1735), Michael Spak (1738), Mikuláš Bán (1739), Andrej Platschko (1746). Významnou osobnosťou v dejinách Prešova bol richtár a lekárnik Ján Weber, ktorý je autorom protimorového spisu *Amuletum*. Bližšie k jeho životu a dielu pozri napríklad: Anton Bartunek, *Historický vývoj farmaceutického vzdelávania vo vzťahu k územia dnešného Slovenska*

meno poručníka, že je pri dobrom rozume a v úvahe o svojej smrteľnosti sa dobrovoľne a bez nátlaku rozhodol ustanoviť poslednú vôľu.²⁵ Takáto formulácia však predstavovala z hľadiska pestrosti zápisov iba základnú možnosť. Druhou najčastejšou možnosťou, ako začať formulovať svoju poslednú vôľu, bolo, že poručník už na začiatku textu poukázal na to, že je kresťan. Celý testament totiž v mnohých prípadoch (predovšetkým v nemčine a sčasti aj v maďarčine písaných testamentoch) otvárala trojičná invokácia (V mene svätej a pochválenej Trojice Boha Otca, Boha Syna a Boha Ducha Svätého Amen). Ako príklad rozsahom dlhšej a rozvitej trojičnej invokácie uvádzame úryvok z testamentu lekárnik Martina Haasa z roku 1680. Martin Haas začínal svoju poslednú vôľu týmito slovami: „V mene svätej pochválenej Trojice, Boha Otca, ktorý ma stvoril, Boha Syna, ktorý ma vykúpil, Boha svätého Ducha, ktorý ma posvätil (...)“.²⁶ Aj keď poručníci koncipovali dispozičné časti svojich posledných vôľ prevažne v 1. a 3. osobe singuláru, pre odpisy posledných vôľ, ktoré začínali trojičnou invokáciou platilo, že testátori ich formulovali výlučne v 1. osobe singuláru – Ja... (*Ich.../Én...*).²⁷ V prvej osobe plurálu My – (*Wir...*) zvyknú byť formulované spoločné manželské testamenty (Pr. testament Daniela Guttha a jeho manželky Anny Karatovej/*Karatin*, r. 1670).²⁸ Pri niektorých zápisoch sa čitateľ stretne aj s tým, že úvodná časť prechádza priamo do dispozície.²⁹ Menej často je testament zostavený tak, že chýba úvodná časť a za nadpisom nasleduje hneď dispozícia (Pr. testament Anny, vdovy po Matejovi Gyorisovi, rok 1671).³⁰

Ak sa na úvodnú časť odpisov testamentov pozrieme ako na zdroj informácií o poručníkoch, zistíme, že ich výpovedná hodnota je rôzna. V mnohých zápisoch nájdeme

od 14. storočia do roku 1918 (Prvá časť), in: *Dejiny – internetový časopis Inštitútu historie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove*, Prešov 2017, s. 49 – 76; Lucia Lichnerová, Prínos prešovského lekára a lekárnik Jána Webera do tlačenej produkcie 17. storočia na Slovensku, in: *Studia Bibliographica Posoniensis*, Bratislava 2008, s. 129 – 140; Orsolya Bubryák, Ein bürgerlicher Mäzen in dem 17. Jahrhundert: Johannes Weber (1612 – 1684), Stadtrichter von Prešov, in: *Ars – časopis Ústavu dejín umenia Slovenskej akadémie vied*, Bratislava 2006, s. 185 – 198.

²⁵ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 193. „Anno 1667. die 13, Octobris Geindt wir untenbenannte ordentliche Testamentarii aus beuehfl undt anordnung des Edlewwessen undt wohlweyssen Herrn Johann Webers, der Zeith wohlverordneten Stadtrichters alhier ‚Zur dem Ehrbaren Hansen Klein erschienen, welcher in betrachtung seiner Sterblichkeit, bey gueter Vernunft, freywillig undt ungezwungen folgendes Testament aufgerichtet: (...)“

²⁶ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 258. „Inn nahmen der heyligen hochgelobten dreyfaltigkeit Gott Vatter, der mich erschaffen, Gott Sohn der mich erlöset, Gott heyliger Geist der mich geheyliget (...)“

²⁷ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 280, „Testamentum Jacobi Stein, Im Nahmen der heyligen hochgelobten ? Dreyfaltigkeit Gottes des Vatters, Gottes des Sohnes, Gottes des heyligen Geistes. Amen. Ich Jacob Stein bürger und Sathler (...)“ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 234. „Testamentum Annae Czutkianae. Posledni wule Pani Anni Czutkowey naroczeney Selingerowey. Anno 1679.“ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 242. „Testamentum Sabinae Rajner, Attyanak Fiunak és Sz. Lélek Istennek nevében Amen. Én Rajner Sabina (...)“ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 60. „Testamentum Joannis Gesztely I.N.I (Iesus Nazarenus Iudeorum ?)“ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 92. „Testamentum Catharinae Glosius I.N.I.“

²⁸ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 158.

²⁹ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 330. „Testament der frawen Catharinae Litzstein geborenen Semenzkin, welche dieselbe Vor uns Zu Endts Unterschriebene hierzu verordneten Testamentarii, den 31. Januarii 169 (orezaná strana) bey guther gesunden Vernunft, jedoch mit Leibs schwachheit behaftete aufgerichtet hatt.“

³⁰ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 166.

v úvode spomenuté iba meno poručiteľa, v niektorých aj jeho povolanie.³¹ Z niektorých odpisov sa dozvedáme okrem vykonávaného remesla aj to, že testátor bol mešťan.³² Od začiatku 80. rokov 17. storočia sa začínajú v úvodných častiach odpisov posledných vôľ prešovských mešťanov objavovať zmienky o tom, že členovia mestskej rady a svedkovia spísania testamentu (testamnetári) prišli na žiadosť testátora.³³ Obzvlášť pri poručiteľkách, ktoré mali žijúceho alebo zosnulého manžela (vdovách) zvyknú byť už v úvodnej časti spomenuté mená manželov.³⁴

Odpisy testamentov v skúmanom protokole, ako už bolo uvedené vyššie, boli približne od dvadsiatych rokov 18. storočia zaznamenávané prevažne v latinčine. Do úvodnej časti sa tak v rámci zaužívaných fráz dostali rovnaké vyjadrenia, aké zvykli byť uvádzané v nemecky písaných odpisoch (týkalo sa to hlavne zmienok o príchode svedkov do obydľia testátora na jeho žiadosť, o jeho ťažkej chorobe a dobrom rozume, pri poručiteľkách – zmienky o manželoch). Pribudli však obligátne frázy, ktoré sú z pohľadu diplomatiky, typické skôr pre listinné dokumenty (touto listinou oznamujeme všetkým, ktorým bude doručená). Ako typický príklad tohto vývoja uvádzame ukážku z odpisu testamentu Márie Schönovej (*Schön*) z roku 1753. Touto ukážkou však chceme poukázať aj na to, ako sa, čo sa týka prítomnosti viacerých už spomenutých druhov údajov, sformovala úvodná časť testamentu v polovici 18. storočia, vrátane podoby nadpisu.³⁵

Úvodná časť odpisu testamentu však nemusí byť bohatá len na informácie o samotnom poručiteľovi. Vo viacerých odpisoch testamentov nájdeme isté informácie aj o tom, za akých okolností bol daný testament uzatvorený. V zápisoch pochádzajúcich z prelomu sedemdesiatych – osemdesiatych rokov 17. storočia sa viackrát spomína skutočnosť, že testátor spísal svoju poslednú vôľu v nebezpečnom čase moru. Tak tomu

³¹ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 222. „Anno 1678 17. Aprill Auf anordnung undt befehl des wohlleden und wohlweissen herrn Johann Weber derzeit wohlverordneten herrn Stadt richters alhier sindt wir untengesetzte undt ordentliche darzur deputierte Testamentarii in die behausung Gregorii Barwenik Schuemachers erschienen, dessen letzten Willen, welchen er nach seinem absterben gehalten haben will.“

³² MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 135. „Anno 1669, die 22 Aprilis. Seindt wir untenbenannte ordentliche Testamentarii aus beuefhl und anordnung des Edlewessen und wohlweysen Herrn Johann Webers jeziger Zeith angesetzten StadtRichters Zur dem Ehrbahren Stanislaio Benedicti, bürger und Schuemacher alhier erschienen (...).“ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 132. „Anno 1669. die 20 Februarii Seindt wir untenbenannte ordentliche Testamentarii, aus beuefhl und anordnung des Edlwessen herrn Michl hakers, der Zeit wohlverordneten Stadtrichters alhier, Zur dem Ehrweysen friedrich Saaroscher, bürger und binder alhier erschienen (...).“

³³ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 287. „Anno 1683. Die 14. Dezembri in Eperies Auff Anlangen des Ehrbahren Jacobi Bernhardi, Sindt wir (...).“ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 300. „Anno 1685. Die 12 Dezembri. Sindt Wir ordentliche hierzu deputierte Testamentarii, auf instanz der Ehrbahren Judithae, det Weyl. In Gott ruhenden Michael Kniesners hinterlasenen Wittib (...).“

³⁴ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, s. 463. „Infrascripti recognoscimus praesentium per vigorem, quod Anno Modo labente 1746 die 24 Martii Honesta Matrona Anna Demianyi, Prudentis ac Circumspecti Andreae Kudich Conthorali, Aegra quidem, et lecto graviter affixa (...).“

³⁵ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, s. 482. „Dispositio Testamentaria Honestae Matronae Mariae Schön Michaelis condam Szlatinay Relictae Viduae. In Nomine Sanctissimae Trinitati Amen. Infrascripti praesentium vigore recognoscimus memoriae commendamus, quibus expedit universis. Quod posteaquam Anno modo labente et die infranotatarum, ad debitam requisitionem Honestae Matronae Dominae Mariae Schön, Circumspecti condam Michaelis Szlatinay Relictae Viduae ad Domum ejusdem Residentialem fine excipiendae Testamentariae Dispositionis judicialiter exmissi venissemus eandemque licet quidem lecto affixam a longo tempore (...).“

bolo aj v prípade testamentov Baltazára Stiebera a Márie Gräntzerovej (*Gräntzerin*) z roku 1679.³⁶

Ako je zrejmé z už citovaných ukážok, pomerne často sa v úvodných častiach posledných vôľ spomína to, že testátori myslia na svoju smrť (*Betrachtung von der Sterblichkeit*). Je to pochopiteľné, keďže posledná vôľa sa dodnes chápe ako usporiadanie svetských záležitostí pred odchodom na večnosť. Poručitelia v 17. a 18. storočí, sa preto často odvolávajú na skutočnosť, že ich Boh navštívil ťažkou a dlhotrvajúcou chorobou (*mit langwirigen Kranckheit heimgesucht*), že nevedia, kedy si ich povolá k sebe a preto vlastne uzatvárajú poslednú vôľu. Tento naračný prvok tak do istej miery aj priamo odôvodňuje vznik konkrétneho testamentu. Ako príklad uvádzame úryvok z odpisu poslednej vôle najvyššieho strážmajstra a člena cisársko – kráľovského regimentu grófa Serenischu z roku 1681, ktorý okrem už spomenutých úvah o smrti, uviedol aj to, že mu zo dňa na deň ubúdajú sily a nevie, kedy ho Všemohúci Boh povolá z tohto slzavého údolia do večnej radosti.³⁷ V podobnom duchu rozmyšľala aj Alžbeta Burchardová (*Burchardin*) v roku 1679, ktorá navyše uviedla, že so svojim manželom Jurajom Steckelom viedla pekné kresťanské manželstvo na česť Bohu a pre dobrý príklad ľuďom.³⁸

Nestávalo sa to často, ale v niektorých prípadoch neuzatvárali poručitelia svoju poslednú vôľu vo svojom vlastnom príbytku. Takmer v každom odpise testamentu síce nájdeme zmienku o tom, že svedkovia spísania testamentu prišli k poručiteľovi do jeho domu, no ako už bolo uvedené aj v ukážke z odpisu testamentu Baltazára Stiebera (poslednú vôľu spísal v dome svojho brata), niekedy na účel tohto úradného aktu poslúžili obydlia príbuzných, priateľov alebo aj mestský špitál (testament poručíka Jána Karla La Flor z roku 1677, ktorý v prešovskom mestskom špitáli spravovanom minoritmi aj zomrel).³⁹ Na uvedených miestach zrejme testátori v závere svojho života trvalo bývali. Katarína Želinská (*Zelinskin*) sa rozhodla v roku 1685 svoju poslednú vôľu uzavrieť

³⁶ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 238. „*Ich Balthasar Stiber in betrachtung meiner sterblichkeit weilen mich Goth der Allmächtige in dieser Seuch und Pestilencz Zeit Kranckheit heimgesucht: habe eine solche disposition gethan, in meines brudern seiner behausung (...)*“ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 245. „*Ich Maria Gräntzerin geborenen Burchartin nachst betrachtung der jetzigen Pestilencz Zeith, in welcher an der so (...)*“ Podotýkame, že v roku 1679 vypukla v Prešove epidémia moru, ktorej podľahlo podľa niektorých správ asi 3000 obyvateľov (viac ako tretina všetkých obyvateľov mesta) a 4 z 12 členov mestskej rady a z 54 členov volenej obce 19. Z tohto roku máme zachovaný aj najvyšší počet odpisov posledných vôľ: Peter Kónya: Prešov v 17. storočí (1604 – 1711), in: *Dejiny Prešova I.*, ed. Peter Kónya, Prešov 2017, s. 421.

³⁷ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 273. „*Nach dem Ich Caspar Polini, dero Königlichen Kayserlichen des Löblichen Graff Serenischen Regiments zu Hausbestelter Obrister Wachmeister, von Goth den Almächtigen mi einer langwihrigen Kranckheit beladen und mehr von tag zu tag, an meinen leibeskräften abnehme, also Zwar, das es scheint der höchste Goth seye, mich aus diesem Jamerthal und zeitlichen leben in das Ewige abzufodern entschlossen. Solchem nach hab ich meinen Willen in den göttlichen gesetzet, und mir Vorgenommen, noch bey guthen Verstande aus meiner Habschaft alhier ein ordentliches Testament und Codicill oder letzten Willen aufzurichten und Zuschliessen: (...)*“

³⁸ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 250. „*Ich Elisabeth Burchardin, weil mich Goth der Allmächtige mit einer schweren Kranckheit hath heimgesucht, als welcher Goth weis ob ich kann aufkommen, weil das ich nun keine Erben nach mir lasse, Undt ich Goth sey lob, über ander (orezaná strana) halbjahr mith meinem lieben Mahn Georgio Steckel, eine schöne Christliche Ehe geführt habe, welche Goth zu Ehr (orezaná strana) undt anderen leüthen Zu guthem Exempel ist, daher wie ich auch?, vor meinem Todt, bey meinem guthen Verstand aus meinen guthen Willen ohngezwungen eine kürtze disposition wegen meinen kleinen Theils (...)*“

³⁹ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 206.

v dome istého Jána Bösa. V nasledujúcom texte testamentu je však uvedené, že tento dom od nej na istý čas Ján Bös odkúpil.⁴⁰

Dispozičná časť

Z obsahového hľadiska ide o najpodstatnejšiu časť celej poslednej vôle. V drvinej väčšine odpisov posledných vôlí v skúmanom období otváralo dispozičnú časť odkázanie duše Všemohúcemu Bohu a tela matke zemi. Doposiaľ bol publikovaný výskum dejín funerálnej kultúry Prešova v 18. storočí s využitím práve testamentárneho protokolu z obdobia rokov 1661 – 1759.⁴¹ Menej často začínala dispozičná časť súpisom zbožných odkazov súpisom finančných odkazov pre cirkevné a svetské inštitúcie pôsobiace v Prešove v 17. a 18. storočí alebo priamo delením majetku. Z hľadiska štruktúry zápisov zvykli byť záverečné časti dispozície vyňaté z celkového poradia a uvedené iba týmito slovami: Item, Letzlich, Übrigens.

Z predchádzajúcich skúseností s výskumom dvoch rozsiahlych prešovských testamentárnych protokolov (roky 1661 – 1822), usudzujeme, že dispozičná časť predstavuje bohatý zdroj poznatkov využiteľných pri viacerých parciálnych výskumoch vo vzťahu k dejinám mestských špitálov, rehoľných rádov a konfesionality, hmotnej kultúry, rodinných vzťahov, historickej topografie a dejín dedičského práva. Bližšiu analýzu dispozičnej časti preto ponechávame ako námet a tému pre tieto výskumy.

Záverečná časť

Do záverečnej časti sa podľa všeobecne platných pravidiel diplomatickej analýzy zaraďuje koroboračná a datovacia formulka. Pre lepšiu ilustráciu podmienok, za akých boli koncipované odpisy prešovských meštianskych testamentov sme sa však rozhodli bližšie analyzovať aj posledný bod dispozičnej časti. Okrem zmienok o odkazovaných

⁴⁰ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 257. „Anno 1685. Die 10 Martii, Auff anordnung und beuefl Ihro Edlwesten, Herrn Geörg Fleischackers Wohlbestelten StathRichters alhier, alhier Seindt Wir Endts benandte ordentliche Testamentarii, in Herrn Johan Bös behausung erschienen, aldar von der frauen Catharina hinterlasenen Withib, der Seeligen Johannis Zelinski dero letzten Willen Zuvernehmen (...).“

⁴¹ Zuzana Dzivá, Prešovské meštianske testamenty ako prameň k dejinám mestského špitála v Prešove v 2. polovici 17. storočia, in: *Spoločnosť a dejiny III. (pramene – pamiatky – kultúra)* [online], ed. Marcela Domenová, Prešov 2020, s. 7 – 28. Publikácia bola vydaná elektronicky v Digitálnej knižnici UK PU: <<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Domenova10>>, Zuzana Dzivá, Špitály v Prešove v 18. storočí v zrkadle testamentov, in: *Od prameňov viery k dejinám cirkvi III.* [online], ed. Marcela Domenová – Ján Džujko, Prešov 2021, s. 27 – 53. Publikácia bola vydaná elektronicky v Digitálnej knižnici UK PU: <<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Domenova13>>; Zuzana Dzivá, Zbožné odkazy v prešovských meštianskych testamentoch v 2. polovici 17. storočia, in: *Od prameňov viery k dejinám cirkvi II.* [online], ed. Marcela Domenová, Prešov 2021, s. 18 – 48. Publikácia bola vydaná elektronicky v Digitálnej knižnici UK PU: <<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Domenova11>>; Zuzana Dzivá, Funerálna kultúra v meste Prešov v 18. storočí: Pochovávanie v zrkadle testamentov, in: *Liber – Verbum – Monumentumque III (pramene konfesionality a kultúry v dejinách)*, ed. Marcela Domenová, Prešov 2020, s. 209 – 217; Zuzana Dzivá, „Domum Suam in Platea majori civitatis hujus Eperiessiensis...“ (príspevok venovaný odpisom prešovských meštianskych testamentov ako prameňu pre historickú topografiu Prešova v 18. storočí) – publikovanie plánované v roku 2022; Zuzana Dzivá, Zvieria ako testamentárny odkaz v prešovských meštianskych testamentoch v 2. polovici 17. storočia – publikovanie plánované v roku 2022.

majetkoch totiž môžeme v záverečných častiach odpisov posledných vôlí často nájsť aj penitenčné formulky a žiadosti o ochranu testamentu. Ich podoba je viac alebo menej nemenná. Finančnú čiastku (100/200 zlatých) mal zaplatiť každý, kto by chcel napadnúť testament. Zvyčajne sa táto suma mala rozdeliť na polovicu medzi pozostaleho manželského partnera a mestskú radu. Aj medzi penitenčnými a ochranu žiadajúcimi formulkami sa však nájdú výnimky, z ktorých je jasné, akú vážnosť prikladali testátori svojim posledným vôľam. Vyššie spomenutá šľachtická Katarína Mesterová (*Mesterin*) v závere textu svojej poslednej vôle žiadala mestského richtára a mestskú radu, aby mali pozorný zrak a nikomu ani v najmenšom nedovolili napadnúť jej testament.⁴² Podobnú štylizáciu má aj žiadosť Antona Platschka v jeho testamente z roku 1679, v ktorej prosil cirkevnú vrchnosť o ochranu svojho testamentu, aby mal v zemi svoj pokoj a aby sa aj oni (zrejme tu myslí na cirkevnú vrchnosť) mohli zodpovedať Bohu s dobrým svedomím.⁴³ Podobný trest pre narušiteľov testamentu spomínal v roku 1679 známy prešovský lekárnik Martin Haas. Každého, kto by chcel napadnúť jeho poslednú vôľu povolával pred posledný súd.⁴⁴ O tom, že aj iní testátori sa spoliehali pri otázke zachovania neporušiteľnosti svojich posledných vôlí predovšetkým na božiu spravodlivosť svedčí aj odpis spoločnej manželskej zmluvy pre prípad smrti (*Fassio mortis causa*) uzatvorenej manželmi Gašparom Mihalkom Rebekou Dürnerovou (*Dürnerin*) v roku 1665. Každému z ich priateľov alebo aj jednému z manželov, ktorý by chcel, čo len v najmenšom bode zlomiť testament, má Boh odoprieť šťastie a požehnanie na zemi.⁴⁵ Veľmi podobne sa o rok neskôr o narušiteľoch svojej poslednej vôle vyjadrila aj vtedy tehotná Katarína Glosiusová (*Glosius*). Kto by chcel napadnúť jej testament, tomu nemal byť Boh milostivý ani v časnom a ani vo večnom živote.⁴⁶

Potvrdenie testamentu (koroborácia a svedkovia)

Ako každý úradný dokument, ktorý je výsledkom právneho pokonania, musel byť aj testament potvrdený. Keďže je však predmetom nášho výskumu kniha odpisov testamentov, ktorá slúžila zrejme pre internú evidenciu mestského notára, jednotlivé zápisy sú potvrdené iba podpismi dvoch svedkov (podľa rovnakej písárskej ruky, usudzujeme, že konkrétny zápis vyhotovil jeden z dvojice svedkov a štylizovaným podpisom sa podpísal

⁴² MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 202. „Diesem allen damit ein jeder nachlebe und nachkomme, bithet Sie Ein Ehrenvester Richter und Rath Wolle ein wachsames Aug haben, und nicht in geringsten diesen Ihren Willen widerstreben lassen.“

⁴³ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 228. „(...) als bitt ich eine Christliche von Goth eingesetzte Obrigkeit, sie wolle solchem meinen letzten Willen niemandt gestalt Zu brechen, oder Zu endern, das ich auch in der Erde möge meine Ruh haben, bis Zur gewise Zeith, undt sie auch es mit gueten gewisen Vor Gott mögen verantworten.“

⁴⁴ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 258. „Woferner sich jemandt unterstehen sollte diesen meinen letzten Willen, es sey mit was ? oder Vorwant zu disputieren, oder denselben umbzustossen denselben citire ich hiermit vor das jüngste gericht (...)“

⁴⁵ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 70. „(...) das woferne sich möge befinden Zwischen unseren Freündchafft oder uns beyden, welcher dieses unser ordentliches Testament undt disposition brechen möchte, in dem geringsten Punct alsdann soll diesem Gott khein Glück undt Segen geben auf erden.“

⁴⁶ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 93. „Kdoby tehda usiloval se tento můj Testament Zrussiti temu Pan Bůh nech neracsi ani Zde časne ani na wecsne Milostivy byti. Amen.“

aj za druhého svedka). Už v predchádzajúcich statiach našej štúdie sme uviedli, že svedkovia prichádzali do obydľí testátorov buď na príkaz mestského richtára alebo na žiadosť samotných testátorov a tak originálny zápis poslednej vôle vznikol priamo pri lôžku testátora. Aj keď sa nám zo všetkých odpisov posledných vôlí zachovalo iba osem originálov, je jasné, že originály testamentov boli potvrdené pritlačenými pečatami svedkov a ak používali pečať, tak aj testátorov. Pri menách svedkov v knihe odpisov testamentov však len výnimočne nájdeme v kruhu uvedené písmená L.S. / v kruhu uvedené slovo Sigill, a to isté platí aj pre pečate testátorov. Neskôr sa však ešte zmienime o publikačnej poznámke a pri nej je vždy uvedený aj znak L.S. notára, ktorý poznámku zaznamenal.

Všetky uvedené aspekty (spolu s chronologickou nenáslednosťou) potvrdzujú tézu, že skutočne ide v našom prípade o protokol odpisov, ktorý slúžil pre internú potrebu magistrátu mesta Prešov. Zaujímavo však vyzerá aj otázka podpísania poslednej vôle samotnými testátormi. Tie sa za jednotlivými zápsmi vyskytujú zriedkavo a podobne, ako to bolo pri podpise svedkov, aj tieto štylizované podpisy testátorov boli vytvorené písaťom, ktorý aktuálne vytváral samotný odpis testamentu. Poručníelia (často ležiaci na lôžku ťažko chorí doma), totiž s najväčšou pravdepodobnosťou nemali prístup k internému protokolu odpisov uloženému na radnici. Zohľadniť je potrebné aj spomenutú chronologickú nenáslednosť a teda to, že niekedy jednotlivé odpisy nenasledujú v správnom chronologickom poradí. Poručníelia totiž zomierali v rôznom čase a do samotného protokolu sa ich posledná vôľa (vrátane dátumu spísania) zaznamenala zrejme až po ich smrti. Zaujímavé však je, že aj keď poručníelia k testamentárnemu protokolu odpisov nemali prístup, zjavne o jeho existencii vedeli. V odpisoch posledných vôlí sme našli niekoľko zmienok o tom, že testátori žiadali zapísať svoju poslednú vôľu do protokolu. Nášmu vyššie spomenutému tvrdeniu, že odpisy boli vyhotovené až po smrti testátorov však do istej miery odporuje záverečný text odpisu testamentu Márie Conradovej (*Conradin*) z roku 1674. Poručníelka žiadala o zapísanie svojej poslednej vôle do testamentárneho protokolu ale pravdepodobne o tom chcela byť aj informovaná (*ein Pana mir darvon mittheilen*), čo by bolo možné len ak by ešte žila.⁴⁷ Rovnako v roku 1679 žiadal Žigmund Furar o zaznamenanie svojej poslednej vôle do protokolu.⁴⁸ Už v úvodnej časti si na zaznamenanie do mestského protokolu spomenuli svedkovia v testeменте Magdalény Weimanovej (*Weimanin*).⁴⁹

Celý text odpisu testamentu uzatvárala okrem štylizovaných podpisov svedkov aj datovacia formulka. Obvykle, ak sa dátum spísania poslednej vôle uvádzal v úvodnej časti, tak v závere testamentu sa iba uviedla odkazovacia formulácia (*Actum Anno et die ut supra/supranotatis/suprascriptis*). Ak však nebol dátum spísania uvedený vyššie, tak sa pochopiteľne uviedol v záverečnej časti (*Actum Die, Mensis, Anno*). V nemeckej podobe (*Geshehen/Gegeben in Eperieß Die, Mensis, Anno*). Pomerne zriedkavý spôsob datovania

⁴⁷ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 176. „In übrigen solte Was bleiben soll der Paul Brodtkorb sambt der Schwester Ewa Rosina Pücherin Zugleich Theilen, bitte die Herrn wollen diesen meinen letzten Willen in das Stadtbuch einschreiben, und ein Pana mir darvon mittheilen.“

⁴⁸ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 238. „(...) solches shrifftlich eingericht undt wie deswegen den Testament ProtocollVorgeschiebener Maßen es einverleibet unserer eigenen unterschrift.“

⁴⁹ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 244. „(...) steiff festen, folgendes Testament undt unverbrücklichen letzten Willen niedergeschriebenen undt einzutragen lassen Wie folget.“

podľa cirkevného sviatku (typický skôr pre obdobie stredoveku) je možné nájsť v odpise spoločnej poslednej vôle Daniela Nebesta a jeho manželky. Testament bol pôvodne spísaný pred lektorom Jágerskej kapituly (*lector capituli Agriensis*). Ten ako dátum spísania uviedol najbližšia piata féria po šestnástej nedeli sv. Trojice (*Datum feria quinta Proxima post Dominicam decimam sextam Trinitatis Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Sexagesimo primo* – 16. 6. 1661).⁵⁰

Spolu s dátáciou uzatvárali text poslednej vôle aj podpisy dvoch svedkov (členov veľkej mestskej rady). Ich funkcia pri zostavovaní testamentu sa začala uvádzať v zápisoch približne v sedemdesiatych rokoch 17. storočia. Zväčša boli označení ako vyslaní/riadni/ustanovení testamentári/zastupujúci testamentári v neprítomnosti riadneho testamentára (*pro tunc Testamentarius /ordinarius/constitutus/substitutus Testamentarius in absentia ordinarii Testamentarii*).

V prípade ak text poslednej vôle začínal trojičnou invokáciou, dispozíciou alebo aj úvahou testátora o smrti, bol za textom testamentu zaradený zápis, ktorý osvedčoval spísanie testamentu. Jeho text bol informačne a obsahovo v podstate totožný s úvodnou časťou.

Právny vývin testamentov

Pre testamentárnu prax v slobodných kráľovských mestách, ku ktorým patrili aj Prešov, platilo, že sa zvyčajne riadili miestnymi právnymi obyčajami a právnym poriadkom Tripartitum. Znamenalo to, že meštiansky testament sa ustanovil pred dvoma svedkami (členmi veľkej mestskej rady alebo notárom, alebo jeho zástupcom). Výraznejšiu zmenu v pravidlách zostavovania testamentov mal priniesť zákonný článok č. XXVII/1715, ktorý však slobodné kráľovské mestá nemuseli prijať. Jeho podstatou bolo ustanoviť jednotné pravidlá uzatvárania posledných vôľ. Zároveň však ponechával v platnosti miestne právne úpravy, ktoré boli založené na spolupráci s magistrátom a zaznamenávaní dispozičných aktov do mestského protokolu.⁵¹ Spomenutý zákonný článok z roku 1715 a zákonný článok CVII/1723 však zavádzali povinnosť publikácie testamentu v lehote do jedného roka od smrti testátora.⁵² V prípade nášho protokolu (rok 1723 neuvedené žiadne zápisy) máme prvý zápis o prečítaní testamentu na zasadnutí mestskej rady až z 29. augusta 1724. Ide o testament Mateja Stockingera, ktorý na zasadnutí mestskej rady prečítal šľachtic Ján Klesch s Juditou rodenou Klesch (pozostalou manželkou Mateja Stockingera). Za textom publikačnej poznámky je podpísaný notár Mikuláš Bán. Pre doplnenie kontextu uvádzame, že Matej Stockinger spísal svoju poslednú vôľu 5. 8. 1724.⁵³ Postupne sa podoba

⁵⁰ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, fol. č. 45.

⁵¹ Adriana Švecová, *Formálno-právna stránka zriadenia úkonov posledného poriadku na Slovensku do roku 1950*, Bratislava 2010, s. 83.

⁵² Adriana Švecová, *Formálno-právna stránka zriadenia úkonov posledného poriadku na Slovensku do roku 1950*, Bratislava 2010, s. 66.

⁵³ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, s. 390. „Anno 1724. die 29. Mensis Augusti. In Curia Seu Domo Civitatis Praetoria Amplissimo Magistratui per Dominum Joannem Klesch et Nobilem Dominam Juditham Klesch, Egregii condam Matthiae Stockinger Relictam Suprascriptum Testamentum praesentatum est et exhibitum. Eperiessini die, et Anno quibus supra. Ex Mandato Superiori Subscripsit Nicolaus Bán Juratus Notarius. L.S.“

publikačnej poznámky ustálila a uvádzame ju v poznámkovom aparáte. Je to posledná publikačná poznámka zaznamenaná v nami skúmanom testamentárnom protokole.⁵⁴ Zákonný článok CVII/1723 zároveň zavádzal povinnosť začať viesť intabulačné protokoly, do ktorých sa mali evidovať všetky majetkové prevody, vrátane prevodov majetku, ktoré prebehli na základe testamentu. Vzhľadom na obdobie začiatku vedenia protokolu, ktorému sme sa aktuálne venovali (r. 1661 – 1759), si dovoľujeme tvrdiť, že magistrát mesta Prešov túto povinnosť plnil už oveľa skôr.

Registár, publikovanie „in extenso“, faksimile?

Otázka publikovania odpisov posledných vôlí zachovaných vo forme samostatného protokolu je jednoduchá a zložitá zároveň. Testament je druh archívneho dokumentu, ktorý má viac – menej nemennú štruktúru, často k nemu však prislúchajú aj ďalšie zápisy. Predovšetkým tu myslíme na rôzne doplnenia (*supplementum*), potvrdenia (*confirmatio*), modifikácie (*modificatio*), publikačné poznámky, zápisy osvedčujúce spísanie. Pre zachovanie úplnosti výpovednej hodnoty testamentárneho protokolu ako celku sa prikláňame k možnosti faksimile. Forma registára je z nášho pohľadu najmenej vhodná pre tento typ archívneho dokumentu, keďže pre komplexný výskum zameraný na viacero oblastí je potrebné poznať podrobne celé texty jednotlivých zápisov a nie len vybrané informácie. Publikovanie formou „in extenso“ je vodnejšie, ale dáva istý priestor pre pochybenia pri prepise zápisov. Podoba faksimile celého protokolu, ktorá by bola vytvorená prostredníctvom kvalitného fotografického a grafického spracovania sa nám zdá najvhodnejšia. Spolu s vytvoreným menným a miestnym registrom by poskytovala potencionálnym bádateľom najlepšie možnosti pre výskum aj mimo priestorov Štátneho archívu v Prešove a zároveň by išlo aj o esteticky hodnotnú publikáciu. Pri tejto forme publikovania by už bolo na zvážení editora (podľa časových a finančných možností), či by do takejto publikácie okrem výsledkov parciálnych výskumov zaradil aj preklady vysokého počtu odpisov posledných vôlí. Preklady do slovenčiny by totiž výrazne priblížili tento prameň aj laickej verejnosti. Tu by však už bolo v rámci tlačenej verzie potrebné prihladiť aj na predpokladaný záujem/nezáujem bežného čitateľa a celkovú predajnú cenu takejto publikácie. Oveľa ekonomickejším, ale do istej miery aj náročným, sa zdá byť publikovanie v elektronickej podobe, ktoré však v súčasnosti v prostredí slovenských archívov žiaľ takmer neprebíha.

Záver

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že opísať po formálnej stránke archívny dokument je druh nezaujímavého výskumu. Opak je však pravdou. Na príklade knihy odpisov prešovských testamentov z obdobia rokov 1661 – 1759 sme sa presvedčili, ako veľmi je

⁵⁴ MV SR ŠAPO, fond MMP – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120, s. 519. „Praeinsertam Dominae Andreae Sztankovics ultimam testamentariam Diaspositionem per Dominos infrascriptos ordinatos Testamentarios Amplissimo Magistratui lectam et publicatam esse. In Sessione Magistratuali Eperiessini 10 Junii 1759 in Curia Praetoria celebrata.“

spôsob vedenia testamentárneho protokolu prepojený s dejinami mesta Prešova a jeho obyvateľov v uvedenom období. V schematicky sa opakujúcich úradných formuláciách nájdeme zmienky o morovej epidémii aj mestského richtára Jána Webera, ktorý je dodnes jednou z významných osobností v dejinách Prešova. Samotný protokol na základe niektorých znakov (chronologická nenáslednosť, absencia spečatenia) veľa napovedá o spôsobe uzatvárania posledných vôľ a zaužívanej administratívnej praxi v Prešove v druhej polovici 17. storočia. Rovnako tak aj o duchovnej mentalite obyvateľov Prešova. Môžeme však povedať, že aj keď diplomatická analýza prameňa patrí k najnáročnejším druhom parciálneho výskumu, jej výsledky sú využiteľné aj pri obsahových a tematických výskumoch. Dopĺňa totiž celkovú mozaiku obrazu o živote mesta, jeho vedúcich osobností a nakoniec aj bežných obyvateľov.

ZOZNAM PRAMEŇOV A LITERATÚRY

Pramene

Ministerstvo vnútra Štátny archív Prešov, fond Magistrát mesta Prešov – Knihy, inv. č. 483, por. č. 2120.
Ministerstvo vnútra Štátny archív Prešov fond Magistrát mesta Prešov – Súdne spisy C-2, inv. č. 167 – 195: škatule č. 98.

Literatúra

- Anton BARTUNEK, Historický vývoj farmaceutického vzdelávania vo vzťahu k územiu dnešného Slovenska od 14. storočia do roku 1918 (Prvá časť), in: *Dejiny – internetový časopis Inštitútu historie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove*, Prešov 2017, s. 49 – 76.
- Orsolya BUBRYÁK, Ein bürgerlicher Mäzen in dem 17. Jahrhundert: Johannes Weber (1612 – 1684), Stadtrichter von Prešov, in: *Ars – časopis Ústavu dejín umenia Slovenskej akadémie vied*, Bratislava 2006, s. 185 – 198.
- Marcela DOMENOVA, Dedičské právo a stredoveké testamenty prešovských mešťanov: Sonda k uplatneniu dedičského práva v praxi na základe analýzy testamentov a dobových právnych zbierok do roku 1526, in: *Acta Historica Neosoliensia: odborný časopis Katedry histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*, ed. Rastislav Kožíak – Imrich Nagy, Banská Bystrica 2007, s. 85 – 107.
- Marcela DOMENOVA, K problematike finančných odkazov a tzv. zbožných úmyslov Prešovčanov v Knihe testamentov z rokov 1447 (1474!) – 1513, in: *Zborník vedeckých prác katedry ekonómie a ekonomiky, ANNO 2013* [online], ed. Rastislav Kotulič, Prešov 2013, s. 131 – 143.
- Marcela DOMENOVA, Pentapolitana a testamenty (Stav, charakter a využitie stredovekých prameňov pri výskume každodenného života mešťanov), in: *Pozdné stredoveké testamenty v Českých městech: Prameny, metodologie a formy využití*, ed. Kateřina Jišová – Eva Doležalová, Praha 2006, s. 253 – 263.
- Michal DUCHOŇ, Testamenty svätajurských a modranských mešťanov ako prameň k dejinám každodenného života v ranom novoveku, in: *Zborník príspevkov ku konferencii s názvom Diplomatická produkcia v stredovekom meste*, Júlia Ragačová, Bratislava 2005, s. 242 – 255.
- Michal DUCHOŇ, „Maličký statek, který mi Pan Buh propustil“ Dom a domácnosť malokarpatských mešťanov v 17. storočí vo svetle testamentov a pozostalostných inventárov, in: *Historické rozhľady Zborník príspevkov katedry historie FF UCM v Trnave*, Michal Chvojka, Michal Habaj, Prešov 2015, s. 51 – 77.
- Zuzana DZIVÁ, Funerálna kultúra v meste Prešov v 18. storočí: Pochovávanie v zrkadle testamentov, in: *Liber – Verbum – Monumentumque III (pramene konfesionalít a kultúry v dejinách)*, ed. Marcela Domenová, Prešov 2020, s. 209 – 217.
- Zuzana DZIVÁ, Prešovské mešťianske testamenty ako prameň k dejinám mestského špitála v Prešove v 2. polovici 17. storočia, in: *Spoločnosť a dejiny III. (pramene – pamiatky – kultúra)* [online], ed. Marcela Domenová, Prešov 2020, s. 7 – 28. Publikácia bola vydaná elektronicky v Digitálnej knižnici UK PU: <<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Domenova10>>

- Zuzana DZIVÁ, Špitály v Prešove v 18. storočí v zrkadle testamentov, in: *Od prameňov viery k dejinám cirkvi III.* [online], ed. Marcela Domenová – Ján Džujko, Prešov 2021, s. 27– 53. Publikácia bola vydaná elektronicky v Digitálnej knižnici UK PU: <<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Domenova13>>
- Zuzana DZIVÁ, Zbožné odkazy v prešovských meštianskych testamentoch v 2. polovici 17. storočia, in: *Od prameňov viery k dejinám cirkvi II.* [online], ed. Marcela Domenová, Prešov 2021, s. 18–48. Publikácia bola vydaná elektronicky v Digitálnej knižnici UK PU: <<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Domenova11>>
- Daniel HAAS KIANIČKA, Výpovedná hodnota kremnických testamentov zo 16. storočia, in: *Mesto a dejiny*, Martin Pekár, Košice 2015, s. 6–14.
- Peter KÓNYA, Prešov v 17. storočí (1604 – 1711), in: *Dejiny Prešova I.*, ed. Peter Kónya, Prešov 2017, s. 421.
- Lucia LICHNEROVÁ, Prínos prešovského lekára a lekárnik Jána Webera do tlačenej produkcie 17. storočia na Slovensku, in: *Studia Bibliographica Posoniensia*, Bratislava 2008, s. 129–140.
- Judit MAJOROSSY – Katalin SZENDE (ed.), *Das Pressburger Protocollum Testamentorum, I. (1410 – 1487)*, Wien 2010.
- Judit MAJOROSSY – Katalin SZENDE (ed.), *Das Pressburger Protocollum Testamentorum, II. (1487 – 1529)*, Wien 2010.
- Mária ŠORECOVÁ, Testamenty banskoštiavnických mešťanov zo 16. storočia, in: *Zborník príspevkov ku konferencii s názvom Diplomatická produkcia v stredovekom meste*, Júlia Ragačová, Bratislava 2005, s. 225 – 234.
- Adriana ŠVECOVÁ (ed.), *Trnavské meštianske závetý (1700 – 1871), I.*, Trnava 2014, 718 s.
- Adriana ŠVECOVÁ (ed.), *Trnavské meštianske závetý (1700 – 1871), II.*, Trnava 2014, 1384 s.
- Adriana ŠVECOVÁ, *Formálno-právna stránka zriadenia úkonov posledného poriadku na Slovensku do roku 1950*, Bratislava 2010, 229 s.